

Steigtis ir sauga

Arūnas Sverdiolas. *Steigtis ir Sauga. Kultūros filosofijos etiudai*, Vilnius: baltos lankos, 1996.

Steigtis ir sauga yra antroji Arūno Sverdiolo knyga, skirta kultūros filosofijos problematikai. Pirmojoje knygoje *Kultūros filosofija Lietuvoje* (Vilnius: Mintis, 1983) buvo aptariamos kultūros filosofijos koncepcijos, egzistavusios Lietuvoje tarpukario laikotarpiu. Abi knygas vienija bendra kultūros filosofijos tema, tačiau jos skiriasi savo pobūdžiu. Pirmoji skirtina filosofijos istorijos žanrui, o antroji nubrėžia savitos kultūros filosofijos kontūrus.

Ši knyga nėra nei akademinė monografija, nei pabirų esė rinkinys. Balansuojama tarp griežto akademinio ir laisvo eseistinio stiliaus. Knygos pobūdį nusako jos paantraštė: kultūros filosofijos etiudai. Etiudiškumas nereiškia nevaržomo eseistinio kalbėjimo, bet jis ir neįpareigoja disciplinuotai, sistemškai dėstyti. Knyga sudaryta kaip etiudų, kurių dauguma yra skirti įvairių tekstų interpretacijoms, rinkinys. Tačiau visus šiuos etiudus vienija bendras kultūros filosofijos projektas. Kultūros filosofija šioje knygoje pristatoma ne kaip išbaigta sistema, bet jos užuomazga. Paties autoriaus nuomone, kultūros filosofija kaip sistema dabar iš viso negalima.

Knyga nėra atskirų etiudų rinkinys. Viena vertus, ši kūrinį galima skaityti kaip hermeneutinių etiudų, aiškinančių įvairius filosofijos, teologijos ir literatūros tekstus, rinkinį, kita vertus, visi šie interpretuojantys tekstai apibrėžia pačios kultūros filosofijos kontūrus. Taigi egzistuoja lyg ir du šio teksto sluoksniai. Pirmasis yra mažiau problemiškas ir skaitant knygą kaip etiudų rinkinį tikrai galima pasimėgauti daugelio interpretacijų subtilumu ir įžvalgumu. Antrajam reikia daugiau interpretacinių pastangų, leidžiančių rekonstruoti paties autoriaus intenciją arba jo kultūros filosofijos projektą.

Iš karto reikia pasakyti, jog autorius analizuoja kultūros reiškinius, remdamasis kultūros istorijos tekstais. Pasirenkamas ne tiesioginis, bet aplinkinis kelias, vedantis link kultūros supratimo. Kultūros interpretatorius suvokiamas kaip interpretacijų interpretatorius. Tačiau tekstai, kuriuos interpretuoja Arūnas Sverdiolas, nėra atsitiktiniai. Tai tekstai, kurie pažymi Vakarų kultūros lemties esminius momentus. Taigi kultūros filosofijos bruožuose ryškėja ir tos kultūros likimo vektoriai.

Platonas ir Nietzsche yra svarbiausios filosofijos istorijos figūros, kurios, autoriaus manymu, formuoja klasikinės ir šiuolaikinės filosofijos paradigmas. Platoniškoje paradigmoje įvedamas anapusybės ir šiapusybės skyrimas. Jis remiasi klasikiniėje filosofijoje vartojamu spekuliacijos metodu. Tuo tarpu antrojoje Nietzsche's paradigmoje šios perskyros atsisakoma. Anapusybė panardinama šiapusybėje. Pasitelkiant Heideggerį nurodoma, jog žmogiška patirtis yra ribojama mūsų baigtinumo ir laikinumo horizonto, kurį įprasmina mirtis kaip galimos patirties riba. Šioje paradigmų kaitoje yra neaiški paties autoriaus pozicija. Ar jis priskiria savo požiūrį kuriai nors iš dviejų paradigmų, ar žvelgia į jas iš šalies? Platonas įveda anapusybės – šiapusybės perskyrą, ir A. Sverdiolas ją naudoja kaip apriorinę kultūros filosofijos konstrukciją (P. 176). Autorius pats iškelia klausimą dėl šios priešstatos pagrįstumo, tačiau į klausimą neatsako tiesiogiai, o leidžiasi į istorinį ekskursą, aprašydamas šios priešstatos reikimąsi. Galų gale nurodoma, jog ši priešstata sunyksta ir reikia apmąstyti naujas, savąsias mąstymo prielaidas (P. 179). Iš viso to susidaro įspūdis, jog autorius savo koncepcijoje siekia apimti abi paradigmas, nors ir modifikuodamas jas. Toks abiejų paradigmų kaip dabarties kultūros ištakų derinimas akivaizdžiai pasireiškia bandant suderinti spekuliatyvinį ir fenomenologinį metodą. Ir čia pačiam autoriui kyla problema, kaip suderinti spekuliaciją ir fenomenologiją. "Tačiau ar galima suderinti du tokius skirtingus filosofavimo būdus? Manau, eklektikos galima išvengti spekuliaciją kaskart reflektuojant kaip tam tikrą galvojimo būdą. Šiapusybės – anapusybės priešstata, kaip sakėme, yra kultūros filosofijos conceptualinė priemonė. Reflektuodami šios priešstatos turinį nustatome jos vietą kultūros filosofijoje, taip pat jos įvedimo ir naudojimo būdus. Reflektuodami istoriškai, nušviečiame šiapusybės – anapusybės priešstatos kilmę Vakarų istorijos suformuotame mąstyme" (P. 239). Anapusybės – šiapusybės

priešstatos spekuliatyvumą norima įveikti reflektuojant jos turinį ir vietą kultūros filosofijoje bei istorine refleksija. Tokia savirefleksija yra vienas būdingiausių ne tik A. Sverdiolo filosofijos, bet ir jo rašymo bruožų. Jis pats seka savo pėdomis reflektuodamas ką parašęs, o tai apsunkina bet kokią kritiką.

Autoriaus pozicijos dvilypumas išnyksta jam teigiant, jog esminė šiuolaikinės filosofijos kaita nepanaikino šiapusybės – anapusybės priešstatos: „...anapusybė dabar skleidžiasi kitaip negu naudojantis klasikinės mąstysenos priemonėmis – ne kaip amžinybė, o kaip šiapusybės riba, mirtis” (P. 242). Anapusybės analizė paliekama spekuliatyvaus metodo žinioje, o šiapusybės analizei pasitelkiamas fenomenologinis-hermeneutinis metodas. Taigi anapusybės – šiapusybės konstrukcija yra pagrindinis A. Sverdiolo kultūros filosofijos principas. Tačiau platoniškoji filosofija, pasak autoriaus, turi būti “percentruojama”. Jos centras iš idėjų teorijos perkeliamas į biologiją ir antropologiją, o tai turėtų įgalinti stygiaus ir geismo fenomenologiją, išryškinančią steigties ir saugos egzistencinius elementus.

Knygoje yra trys pagrindinės dalys. Pirmojoje aptariami giluminiai kultūros mechanizmai. Tai steigties ir saugos mechanizmai, paremti stygiumi ir geismu, kaip esminiais žmogiško buvimo bruožais. Sauga yra pamatinis kultūros mechanizmas, užtikrinantis žmogišką tvermę, o virš biologinio vitališkumo žmogų pakylėja steigtis, nes sauga yra bendra tiek žmonėms, tiek ir gyvūnams. Kultūra ir kūryba suvokiama kaip “konstitutyvinė veikla, papildanti esmišką žmogaus egzistencijos neatbaigtumą” (P. 70). Kaip pavyzdinis veiksmas, steigiant vertybių hierarchiją, yra nagrinėjamas šlovės ir garbės siekimas. Antrojoje dalyje nagrinėjami šiapusiniai modernaus mąstymo horizontai, t.y. anapusybės ir amžinybės perspektyvos sunykimas. Trečiojoje – egzistenciniai laiko ir erdvės modusai, pagrindžiantys kitos kultūros galimybę. Nuo su-būties analizės pereinama prie kultūros policentriškumo problemos.

Kultūrą, kuriai priklauso ir pats tą kultūrą interpretuojantis interpretatorius, reprezentuoja tekstai, atspindintys likiminę šios kultūros slinktį. Tai Platono, Koheleto, Apaštalo Pauliaus, Nietzsche’s, šv. Augustino ir kt. tekstai. Tačiau į interpretatoriaus akiratį patenka ir Lietuvos kultūrai priklausantys tekstai, kurie taip pat atspindi minėtus kultūros likiminius momentus, o be to, apibrėžia interpretatoriaus priklausomybę tradicijai.

A. Sverdiolo kultūros filosofijos etiudai – tai hermeneutinis projektas, kuriame aptinkame pagrindinius interpretacinius modelius: vertėjo – verčiama iš praeities kalbos į dabartinę, praktinio žinojimo – likiminiai tekstai ir įstatymai pritaikomi dabarčiai, estetinės patirties – meno kūrinio suvokimas pateikiamas kaip pavyzdinė hermeneutinė tiesa, kuri išaiškinama retorinėmis priemonėmis.

Šios knygos privalumas – nuodugni tekstų analizė. Tačiau privalumas gali virsti trūkumu, jei į šį kūrinį žvelgsime kaip į kultūros filosofijos veikalą. Pagrindinis priekaištas, kurį galima būtų pateikti vertinant knygą kaip kultūros filosofijos projektą, tai per daug detalus pačių tekstų nagrinėjimas. Kartais per medžius nebesimato miško. Mano manymu, pavojingas pats aplinkinis kelias, kurį autorius renkasi ieškodamas patogios pozicijos kultūrai aptarti. Nors tekstų interpretavimas palieka daugiau erdvės autoriaus manevrui, tačiau tai sukelia vartojamų terminų dviprasmiškumą. Galima pažymėti, jog XX a. filosofijoje tekstų interpretavimas dažnai buvo pasitelkiamas savoms mintims išreikšti. Tokios buvo Heideggerio senovės graikų filosofijos ir Levino Talmudo interpretacijos.

Apibendrinant galima teigti, jog A. Sverdiolas sukūrė originalią kultūros filosofijos koncepciją, pagrįstą tekstų interpretacija. Savo knygoje jis nesiekia atsiriboti nuo Vakarų metafizikos, bet aprašo bendrą patirtį, kuriai priklausome tiek mes, tiek ir praeities kūriniai. Tai bendras sąmonės horizontas, įkūnytas tradicijoje ir kalboje.